

Θησαυροί της Αρμενίας

3 Απριλίου - 30 Ιουνίου στο Φουαγιέ του Μεγάλου Μουσικής Αθηνών

"Θησαυροί" μπορούν πράγματι να θεωρηθούν τα αντικείμενα που παρουσιάζονται σ'αυτή την έκθεση. "Θησαυροί" με την έννοια του πολύτιμου, του σπάνιου, του διαρκούς και του ιερού. Ο χώρος απ'όπου προέρχονται είναι γεωγραφικά "ελαστικός". Στους χάρτες του Μεσαίωνα παρακολουθούμε την Αρμενία να αλλάζει σχήμα, να συρρικνώνεται ή να απλώνεται, να κατεβαίνει έως την Ανατολική Μεσόγειο ή να εξαφανίζεται κάτω από κατοχές αλλοθρήσκων. Πάντα βέβαια ανάμεσα στην Κασπία και τη Μαύρη Θάλασσα μια λουρίδα γης, με γυμνά βουνά και βαθειά φαράγγια, καμμένη από ηφαιστειακά και χαραγμένα από σεισμούς, μένει ως πυρήνας του αρμενικού πολιτισμού.

Κάθε φορά σε διωγμούς, σφαγές και κατοχές από Σελτζούκους, Τουρκομάνους ή Άραβες, οι Αρμένιοι, λαός που γνώρισε τη διασπορά από τα αρχαία χρόνια, αφήνουν πίσω τους καρφωμένα στο άγονο έδαφος τα μνημεία τους ως αδιάψευστες μαρτυρίες της χριστιανικής πίστης. Η ανάγκη αυτού του λαού, που πρώτος ασπάσθηκε το Χριστιανισμό, για μια καλλιτεχνική έκφραση, που να εξυπηρετεί πάντα αυτή την πίστη, διοχετεύεται με δύο τρόπους: τα ακίνητα γλυπτικά ή αρχιτεκτονικά μνημεία και τα κινητά κειμήλια.

Τα πιο χαρακτηριστικά αρμενικά γλυπτά είναι οι πέτρινες στήλες, τα khatchkars ή "πέτρες- σταυροί", που σπαρμένοι σε αγρούς, μοναστήρια και κοιμητήρια, οριοθετούσαν για την αιωνιότητα τα αγιασμένα από τη Χριστιανοσύνη χώματα. Ο φόβος μιας ειδωλολατρικής απεικόνισης του Πάθους γέννησε στα πρωτοχριστιανικά χρόνια τη μορφή αυτού του συμβόλου, που παραπέμπει στο σχματοποιημένο σε σταυρό Πάθος, αλλά και στον ίδιο το Χριστό. Οι πέτρινες εκκλησίες εξάλλου, με υλικό τον εύπλαστο τόφφο, ανέπτυξαν μια ιδιότυπη αρχιτεκτονική. Υψώνουν κατά εκατοντάδες τους ξεκάθαρα κομμένους όγκους τους σημαδεύοντας τις διαδρομές των αγίων, τις στάσεις των προσκυνητών ή την εγκατάσταση αγίων λειψάνων. Η γλυπτική γίνεται αναπόσπαστο μέλος της αρχιτεκτονικής, όχι μόνο σαν διακοσμητικό στοιχείο, αλλά και - πιο ουσιαστικά - στα ιστορημένα κιονόκρανα, τα ακρωτήρια, τις παραστάσεις προσώπων κ.τ.λ.

Παρ'όλες τις επιδρομές και τις καταστροφές που υπέστη η περιοχή που αποτελεί τώρα την αυτόνομη δημοκρατία της Αρμενίας, ο σημερινός επισκέπτης της απορεί για τον πλούτο της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς που έχει διασωθεί.

Φυσικά, για αυτή την παρουσίαση η επιλογή μας περιορίστηκε σε ό,τι ήταν δυνατό να μεταφερθεί, όπως για παράδειγμα τα μοναδικά πέτρινα μοντέλα εκκλησιών, ή μερικά πέτρινα γλυπτικά μέλη.

Όπως στην αρχιτεκτονική δεν σώθηκαν τα καθημερινά κτίσματα κατοικιών, έτσι και απ τα κινητά αντικείμενα ελάχιστα στολίδια ή σκεύη είναι για ιδιωτική χρήση. Αντίθετα, πλούσιες είναι οι συλλογές από λειτουργικά σκεύη ή για το στολισμό εκκλησιών. Είναι αυτά που σε κάθε πόλεμο, διωγμό ή φυγή μπορούσαν να μεταφερθούν εύκολα για να μην πέσουν στα χέρια των απίστων και έτσι να παραμείνουν σύμβολα μιας συνέχειας, σύνδεση με την πατρίδα και ευλογημένο σκεύος για κάθε χριστιανό.

Δύσκολη ήταν πράγματι η επιλογή από αυτό τον πλούτο των αντικειμένων μικρογλυπτικής, αργυροχοίας, κεντημάτων, υφαντών κ.τ.λ. Όλη αυτή η λάμψη και η χλιδή σε χρυσό και πολύτιμες πέτρες μοιάζει να κρατάει μέσα

σε χαλεπούς χρόνους φτώχειας και σκλαβιάς αλώβητο το όραμα ενός άλλου, εκτός του κόσμου τούτου, παραδείσου.

Ακατάλυτο ακόμα είναι το φως που αποπνέουν τα αρμένικα χειρόγραφα. Μέσα στα εκατοντάδες μοναστήρια σπαρμένα σε κάθε αρμένικη επαρχία κρατούσαν, χάρις σε ειδικά προνόμια που τους παρείχαν οι κατακτητές, ζωντανή την πηγή της γνώσης.

Η αποχή, λόγω δόγματος, από την παραστατική ζωγραφική των εικόνων καθιστούν την αρμενική μικρογραφία μοναδική εικαστική έκφραση. Σ' αυτήν, όχι μόνο συνδυάζονται επιτόπιες, ιρανικές και βυζαντινές πρακτικές, αλλά αναπτύσσονται σχολές, όπου οι περίφημοι γραφείς στολίζουν με φαντασία και πρωτοτυπία χιλιάδες χειρόγραφα (μόνο στο κέντρο χειρογράφων Ματενανταράν υπολογίζεται ότι υπάρχουν 16.000 χειρόγραφα). Αυτά τα χειρογροφημένα βιβλία δεν ήταν μόνο εργαλείο γνώσης (όπως είναι γνωστό μεταφράσθηκαν στα αρμενικά πλήθος πρωτότυπων κειμένων αρχαίων συγγραφέων), αλλά καθαρά λατρευτικά, αποτροπαικά μάλιστα αντικείμενα. Από τον τεράστιο αυτό πλούτο έγινε μια επιλογή με κριτήρια το ύφος της γραφής και το περιεχόμενο των κειμένων.

Στα κεραμικά η εξακρίβωση είναι πολύ δύσκολη γιατί συμπίπτουν με διάφορα πρότυπα ανατολίζοντα ή βυζαντινά εγχώρια παραγωγής ή εισαγωγής. Εξάλλου πολλά από τα πολύτιμα αντικείμενα, δωρεές πριγκήπων, αλλά και απλών εμπόρων, προέρχονταν από κωνσταντινοπολίτικα ή περσικά εργαστήρια.

Οι Αρμένιοι τεχνίτες ήθελαν πάντα να αντλούν από τις αρχαϊκές τους ρίζες. Έτσι, η παραδοσιακή τους τέχνη της γλυπτικής στο ξύλο αντιπροσωπεύεται σ' αυτή την έκθεση με τη μοναδική πόρτα από το Σεβάν (1486), όπου μπορεί κανείς να αναγνωρίσει την τεχνική της ανάγλυφης διακόσμησης των khathckars - όπως εξάλλου και στα δύο ξύλινα αναλόγια - αλλά και την σύνδεση του θέματος της πεντηκοστής με τις ανάλογες παραστάσεις στα χειρόγραφα.

Η έκθεση συνοδεύεται από μεγάλο επιστημονικό κατάλογο, στον οποίο συμβάλλουν με άρθρα τους η γνωστή Αμερικανίδα αρμενολόγος Helen Evans, ο ιστορικός φιλέλληνας Hratch Bartikian, η κριτικός τέχνης και επιμελήτρια της έκθεσης Έφη Ανδρεάδη, η ιστορικός υποδιευθύντρια του Ιστορικού Μουσείου στο Ερεβάν Yvetta Mkrtchian και ο σοφός Sen. Arevsatian, διευθυντής του Κέντρου Χειρογράφων στο Ερεβάν.

Για πολλά χρόνια λόγω της απομόνωσης, η συμβολή της Αρμενίας στην παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά έμενε σχεδόν άγνωστη. Ελπίζουμε πως αυτή η έκθεση, η οποία πρώτη φορά παρουσιάζει εκτός Αρμενίας το συνδυασμένο πλούτο των τριών μεγάλων μουσείων - Etchmiadzin, Matenadaran και Ιστορικού - θα συντείνει σε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα αυτού του πολιτισμού, ο οποίος, ως Έλληνες, μας αφορά ιδιαίτερα.

Έφη Ανδρεάδη